

Hunejnu i opsada Taifa.

Tko na Googleu upiše naslov ove knjige, dobit će desetak ponuda članaka o odjeku u SAD-u gdje nakon terorističkog napada na trgovački centar u New Yorku 11. rujna 2001. postaje nepoželjno, a ponekad i opasno, biti musliman u Americi. Ti recenzenti hvale prijevod i komentar kao kvalitetno nov, samostalan i distanciran od nasilja motiviranog vjerom u ime islama. Među prvim katoličkim recenzijama je ona Damiana Howarda za britanski katolički tjednik *The Tablet*.¹⁸ Svjestan da je za muslimane Kur'an u strogom smislu samo arapsko izdanje, on kaže da je ovo prijevod na engleski s popratnim bilješkama te smatra da priređivači nisu uključili arapski tekst zato što se može lagano dobiti drugdje. Hvali točnost prijevoda uz oslanjanje na najbolje dosadašnje prijevode na engleski, ali žali zbog opcije za arhaične varijante te predlaže kao izvrstan prijevod na suvremeni engleski onaj od Egipćanina Abdela Haleema, profesora islamskih nauka na Universityju of London.¹⁹ Kao kršćanin raduje se što je glavni urednik profesor Nasr zagovornik dijaloga te što je okupio suradnike koji dijaloški tumače svoju svetu knjigu.

¹⁸ Damian Howard, „Deep Background: *The Study Quran, a new translation and commentary*“, *The Tablet*, 20 February 2016., str. 19.

¹⁹ *The Qur'an. A new translation by Abdel Haleem*, Oxford: 2008., Paperback. Prvi puta tiskano 2004.

Glavni urednik te pisci komentara i popratnih tematskih članaka pokazuju da je moguće biti musliman u zapadnim zemljama gdje više nema državne religije, ali su tradicionalne religijske zajednice prisutne i slobodne u javnom prostoru. Ovim komentarom pomažu muslimanima zemalja gdje ne vlada šerijatsko pravo vlastitu vjeru živjeti i konstruktivno se odnositi prema sugrađanima drugih vjera. Također otklanjaju brojne predrasude protiv islama i razumski utemeljuju svoju vjeru. Kršćanima i drugim proučavateljima ova knjiga nudi sliku o muslimanima koji nisu opasnost te imaju pravo biti drukčiji u zemljama pluralne demokracije.

Mato Zovkić

O POLITICI (I RELIGIJI) KOJA JEDE SVOJU DJECU, A NIJE REVOLUCIJA (DA JE BAR TO!)

Ivan ŠARČEVIĆ, *Zečevi, zmije i munafici*. Sarajevo – Zagreb: Synopsis, 2014.

Kako to u autorovoj „Uvodnoj napomeni“ stoji, u ovoj su knjizi sabrani tekstovi objavljeni u *Oslobođenju* u rubrici „Opijum naroda“, svakog drugog ponedjeljka, od srpnja 2007. do rujna 2010. Tim su tekstovima na kraju pridodana još dva teksta: tekst o Fojničkoj ahdnami (već objavljen, a ovdje donesen zbog, kako

to autor ističe „nesmanjene aktualnosti i različitih isključivih interpretacija“) te tekst „Lukavstvo svetog? Osvrt na politički katolicizam u djelu Željka Mardešića“, koji autor donosi kao svojevrsnu referentnu točku („hermeneutički ključ“) autorova pristanka na objavljivanje tekstova u *Oslobođenju*, kao i ključ razumijevanja tolike kritičnosti prema političkoj religiji. S obzirom na to da knjiga nije „strogog znanstvenog profila“ (barem ne prema konvencionalnim kriterijima „znanstvenosti“), i s obzirom na to da je zbirka tekstova, od kojih je svaki cjelina za sebe, pokušat ću izdvojiti neke noseće teme, preuzimajući na sebe i rizik i odgovornost osobnog odabira i tumačenja. Kažem rizik jer autor već ima svoj prepoznatljiv stil pisanja, koji je i emotivno izazovan i, nadasve, intelektualno zahtjevan zbog čega ostavlja prostora novim mislima, te se stoga može desiti da u ovom prikazu na određenim mjestima dam notu i tumačenje koji nisu bili autorova namjera. Teme koje dominiraju i koje ovdje sažeto predstavljam su ove: politizirana religija, nacionalizam, ideološka politika, nihilizam, civilna i vjerska odgovornost.

U politiziranoj religiji ili duhovnoj šizofreniji (71-73), prividnoj i izvanjskoj vjeri, autor vidi zapravo i bolesti ljudskog duha, među kojima izdvaja tri: laž, bilo individualna bilo kolek-

tivna - moćno sredstvo ali najveći čovjekov neprijatelj; zatim pad moralnosti i gubitak vrednota - jer oni koji sebi za ciljeve ne postavljaju visoke moralne standarde, duhovno i mentalno obole; te na koncu bolest licemjerja koje je „praktični ateizam teista“ ili bezboštvo vjere (9-10). To je licemjerje izvor i borbene, zapaljive, obrane Boga „od strane izbjeglica u teologiju“. Onih koji su u nju zalutali ne iz vjerskog uvjerenja nego političkog koristoljublja (47-49). Takvo je licemjerje i uzrok bezbožne manipulacije vjerskim simbolima, „estetskim strašilima“ i „izopačenim sredstvima nacionalne i religiozne mržnje“ (104-106). Zlouporabu vjerskih simbola autor naziva „zlom koje se uvuklo u najveće svetinje“, što gotovo zastrašujuće plastično svjedoči o prisutnosti i privlačnosti zla, njegovoj upravo dijaboličnoj (dia – ballein) i razornoj strani s obzirom na to da se pojavljuje i na onomu najsvećijem i tu dugo parazitira upravo jer se „rijetki odupiru zlu u maski svetoga“ (43-46): „Stoga su mnogi križevi potpuna negacija Isusova križa. Više su kopija dijaboličnih znakova ‘mračnoga boga nasilja’ koji osiromašuje i iskrivljuje svaku patnju i smrt, osobito onu nevinu. Oni su simboli nasilnika i dželata, a ne nedužnih patnika“ (45).

Praktičnoj negaciji kršćanstva autor pripisuje i pošast na-

cionalizma. Dok zlouporabu religijskih simbola naziva „zlom u najsvetijem“, nacionalizam predstavlja kao „oholost u najsvetijem“. Nacionalizam je, prema autoru, unutarne krivovjerje, „religiozna patologija“, „grieh oholosti“ jer transcendentnog Boga smjenjuje oholost nacije, odgovornost pred Bogom smjenjuje se odgovornošću pred nacijom, a poniznost pred Njim postaje oholost izabrana, „kolektivna patologija savršenosti“ (62-64). Nacionalizam hrani divljanje i isključivost razlika, potiče hegemoniju jedinstva, umjetno svođenje svega na jedno (11-12), što je u moralnoj teologiji poznato pod imenom pogubnog „ontičkog jedinstva“, za razliku od onoga „etičkog jedinstva“. Nacionalizam je stoga ne samo formalna nego materijalna, stvarna i posramljujuća negacija svega što je kršćansko. S obzirom na to da je po definiciji isključivost, veličanje krvi, rase, nacije, a paralelno s time i nijekanje svega onoga što nije pripadajuće, nacionalizam je praktična negacija kršćanstva jer je kršćanstvo univerzalna poruka, poruka čovječanstvu, svim ljudima, inače nije kršćanstvo. Bar ne ono koje je Krist utemeljio (7-8).

Autor oštro osuđuje sve ideološke, separatističke, nacionalističke, „ine“ ideje pogubne politike kreatora Bosne i Hercegovine koji su od nje napravili nenastanjenu zemlju i nepoželjnu državu. Ovo što su od BiH napravili,

uz moralnu mizernost nezdravih ideja i ideologijama zaludene politike (59-61), zapravo je jedino „zajedničko“ što su uradili, jedino gdje su se složili i poistovjetili. *Negirali* su državu kroz projekt Republike Srpske (135-137) u kojemu do izražaja dolazi „suludost srpskog autizma, imperijalističke brige za sve Srbe na svakom pedlju srpskih zemalja“ (25-27). *Obezvrijedili* su ju kroz projekt Herceg Bosne pogubnu i nehumanu hadezeovsku politiku (101-103), izraženu idejom domoljublja koju obično prate vrednote kao Bog, domovina, Crkva, Papa, obitelj (16-17). *Poništali* ju kroz unitarističko prisvajanje po kojemu je BiH zemlja isključivo Bošnjaka (135-137), ideja koja, između ostaloga, proizvodi „agresivno jednoumlje“ koje bošnjački intelektualci šire među svojim pukom, šireći paralelno mit o vječitoj žrtvi (56-58). Ovakva je zajednička politika „proizvela i mentalitet prijezira drugog. Taj prijezir drugog susrećemo posvuda: kao relativiziranje činjenica, deformaciju istine, negaciju pravde, duboku moralnu iskvarenost koja graniči s patološkom bolešću“ (154).

A jedan od uzroka, a i posljedica, i ovakve površne religioznosti i nehumane politike, je nihilizam, i kao obilježje pomanjkanja vjere, i kao filozofsko-psihološko obilježje čovjeka. Kod nas je primio i političko obilježje jer i

dolazi iz ovakve politike i njoj je u službi „jer ništavilo doziva samo ništavilo“ (107-109). Nihilizam samo produbljuje podjele, priječi dijalog, pod krinkom „jednakosti za sve“ krije cinizam i taštinu (178-180). Ovo posljednje posebno se odnosi na onu vrstu „javnih ljudi“ nazvanu intelektualcima. Autor se s posebnom oštrinom, rekla bih i s punim pravom, obrušio na ideologizirane intelektualce jer su pozvani na veću odgovornost, jer bi intelektualci unutar društva trebali biti ono što su proroci unutar religija, kritička svijest društva i moralno-intelektualna vertikala (86-88). Ali, oni kojima je upućena autorova kritika, ne dijele ni zadatak ni sudbinu proroka, nisu: „disidenti među svojim, sumnjivi drugima, sebi teški do nepodnošljivosti“ jer su se prilagodili sveopćem stanju, postali podobni. Dapače, ne samo da „priječe mentalno ozdravljenje društva“ nego su upleteni u „projekte uništavanja ljudi“ i „mirno podnose žrtvovanja nedužnih i obezvrjeđivanje vrednota“. Njima pripada i „promašaj ljudskosti“, „nagrivanje slobode mišljenja“, i nedostatak „kritičke solidarnosti intelektualaca“ (28). Ti su, samoprogllašeni intelektualci, beskrupulozni oportunisti koji su ljubav prema znanju i istini, zamijenili pozicijom, ugledom, novcem i uspjehom (181-183).

Ovakav duhovno-filozofsko-psihološki nihilizam, uzrokovao

je konflikt interpretacija (22-24), što je od građana stvorilo inertnu masu poslušnih, apatičnih i nekritički osviještenih pripadnika koje strah od egzistencijalne ugroženosti od gubljenja vlasti, moći, političkog subjektiviteta (95-97) prisilno tjera u navodnu „apolitičnost“, koja je zapravo legitimizacija zla. Ovim govorom autor na svojevrsan način poziva građane na preuzimanje odgovornosti koju i sami snose. Građani su politički odgovorni jer glasaju za ljude na vlasti, za vođe, diktatore. Politički su odgovorni jer su glas savjesti i civilnu i moralnu odgovornost zamijenili sljedbeništvom, distanciranjem i poricanjem svega što je „tuđe“ i „njihovo“. Tim su načinom „pogazili i moralnu odgovornost – glas svoje savjesti, i metafizičku odgovornost – Božji zahtjev da se ne mrzi i ne uništava drugoga“ (21). Dakle, za odsutnost političke odgovornosti, za dominantan mentalitet u našem društvu, za mentalitet „zmije, zečevi i munafici“ nisu odgovorni samo „političari po profesiji“ nego i vjerski poglavari, intelektualci, novinari, svaki pojedinac u ovoj zemlji, mada ne svi u istoj mjeri (153-155).

U dodatku, u tekstu koji je već objavljen a naslovljen: „Fojnička Ahdnama. Više od ideoloških interpretacija“ (241-252), autor, a u vlastitom stilu i duhu „ispravljanja nepravde“, govori i o političkim utjecajima na zna-

čenje tog povijesnog dokumenta. Ono što bi za druge države, pa i za našu u nekim drugim, sretnijim i sređenijim, društveno-povijesnim okolnostima, trebalo biti samo pitanje činjenica, jedna epizoda iz nacionalne povijesti, kod nas je opet i gotovo isključivo opterećeno ideološkim interpretacijama. Ovaj tekst donosi upravo „konflikt interpretacija“ tog povijesno značajnog dokumenta, koji se smješta između ideologije podcjenjivanja s jedne strane (hrvatske), i ideologije precjenjivanja s druge strane (bošnjačke).

U tekstu donesenom u epilogu a naslovljenom: „Lukavstvo svetog? Osvrt na razumijevanje političkog katolicizma u djelu Željka Mardešića“, autor predstavlja Mardešićevo razumijevanje političkog katolicizma od njegovih ranih početaka (nostalgije za izvorno svetim i nostalgije za društveno-političkom organizacijom svetog) preko modernizma i sekularizacije (suprotstavljanje liberalizmu i modernizmu), pa sve do postmoderne (neuspjele sekularizacije i povratka u pretkoncilsko stanje duha, misli i intelekta). Na kraju se donosi obilježje političkog katolicizma našeg doba, i još konkretnije naših krajeva, gdje on predstavlja borbu za društvenu moć i dominaciju, borbu za koheziju društva a u svrhu biološkog preživljavanja i opstanka. O karakteristikama te „vrste političkog katolicizma“ či-

tatelji mogu otkriti u nastavku ovog izvrsnog prikaza Mardešićeve misli. Ovdje ih samo nabram u želji da će nekoga ako ne intelektualno zaintrigirati, onda bar „borbeno izazvati“ na čitanje ovog teksta, kao i cijele knjige. Dakle, karakteristike političkog kršćanstva, kako je to autor izdvojio iz Mardešićeva pisanja, jesu: fundamentalizam, dualizam, zlopamćenje, integrizam, stereotipne i demonizirajuće metafore, protukomunizam i trgovanje pod maskom velikih ideja, pretkoncilsko katoličanstvo.

Kroz sve tekstove provlači se zapravo oštra, bezrezervna, točno definirana i nezakulisano imenovana kritika politizirane religije, nacionalizma, nehumane bh-politike, ništa manje nehumane politike europskih sila, licemjerje vjernika, vjerskih predstavnika, političkih vođa, intelektualaca i svih onih koji bi, bilo po službi, po pozivu, položaju ili mogućnostima, mogli i trebali ljudima biti korisniji, državi potrebiji. U svrhu ove, po sebi zapravo očekivane i dužne koristi, autor kroz cijelu knjigu provlači potrebu „političke moralnosti“ i „moralne politike“. Odnosno uvođenje politike u moralnost i življenje moralnosti kroz politički, javni angažman.

Govori o onim temama o kojima se u našem društveno-političkom okružju usude govoriti svi, što samo dodatno opterećuje našu stvarnost već zasićenu

„konfliktom interpretacija“ jer su ti govori više (u većini slučajeva) nedosljedne, neargumentirane i ishitrene izjave nego promišljena, smisljena i intelektualno argumentirana mišljenja. Iza autorove misli stoji kritičko promišljanje stvarnosti, usporedna analiza s povijesno-društvenim obilježjima drugih država te, uistinu zavidno bogato intelektualno nasljeđe svjetskih i domaćih poznatih autora (ističem samo neke od njih: Bonhoeffer, Dostojevski, Havel, Girard, Nietzsche, Jasper, Popper, Bruckner, Adorno, Küng, Böll, Mardešić, Krleža, Bogdanović...).

Autor se ne krije iza floskula, iza umjetno naučenih svečanih krilatice, ne uopćava događaje kako bi ih pokrio, ne kolektivizira pojedince da bi njihovo zlo (prividno) priznao, a ipak s njima u nekom oportunističkom odnosu ostao. Autor lokalizira događaje, imenuje pojedince. Poznaje, ne samo situaciju naše društvene zbilje nego ju smješta u širi kontekst europskog povijesnog društva i njegova razvoja.

Od političara i vjerskih predstavnika traži dosljednu politiku, moralnost, logičnost, intelektualnu budnost, kulturnu higijenu. Sukladno tomu zamjera im sve suprotno od toga, politikanstvo, beskrupuloznost, neargumentiranost, intelektualnu suženost, bahatost izražavanja. Ne oprašta im zapaštene zavičaje, opustoše-

ne ljudske živote, nezaobilazne njihove teške sudbine. Ne oprašta im žrtve, ne oprašta neslobodu u koju su brižno i kalkulirano uveli građane kojima su vlastite interese prodali kao njihove potrebe i želje. Ne oprašta slatkorječivu retoriku, zloupotrebu ljudskih emocija u svrhu dobivanja političkih poena, svečanost velikih riječi bez pokrića, propovijedanje apstraktnog Boga ljubavi bez socijalne pravde i osjetljivosti za drugoga. A sve vraća na osobnu savjest i moralnost, na društveni angažman iz kršćanske vjere, na metafizičku i civilnu odgovornost, onu oslonjenu na vjeru u Boga i na zasade temeljne humanosti.

Ova knjiga nema potrebe za posebnom preporukom odabranom krugu čitatelja. Teme se bezrezervno tiču svakog pojedinca, neovisno o osobnim preferencijama (pitanje društvenog zla ne ulazi u krug „svidanja ili ne tih tema“, više je pitanje odgovornosti ili ne spram njega), akademskom profilu, vjerskoj ili etničkoj pripadnosti. Bogatstvo podataka, oštrina misli, istančanost stilskih konstrukcija, poziva na promišljanje, pročišćavanje, odbacivanje ili pak utvrđivanje vlastitih stavova, kao i na kritičko, argumentirano, sučeljavanje s autorovim. Ne osporavam da će čitatelji imati kritika, zamjerki i opaski, prigovora na političke stavove i ispravnost izraženih ideja, ali to prepuštam njihovoj kreativnosti i njihovu

načinu čitanja i doživljaja napisanog. Međutim, teško će mu se naći prigovor, barem onaj argumentirani, na ispravnost pozadine iz koje oni proizlaze: intelektualna i vjernička odgovornost pred zlom društva, iz koje proizlazi društveni angažman potaknut i oblikovan porukama i poukama evanđelja. Naime, iz napisanoga je posve i nedvojbeno jasno da je autor na liniji kršćanske etike, one, koju katolička moralna teologija stručno naziva „personalizam alteriornosti političkog posredništva“, koja, uz isticanje veličine i dostojanstva čovjeka te etike ljudskih prava, uključuje i idealnu sliku čovjeka kao etičkog bića. Ta idealna slika čovjeka kao etičkog bića uključuje elemente koji se provlače kroz cijelu knjigu: autentičnost umjesto otuđenja, svijest umjesto manipulacije, razgovor umjesto nesposobnosti komuniciranja i solidarnost nasuprot nehumanog solipsizma.

Zorica Maros

KNJIGA O TRAGANJU ZA DUBLJIM SMISLOM ŽIVOTA

Branislav A. MIKULIĆ, *Srcem do beskraja. Roman u pričama*. Sarajevo: Dobra knjiga, 2016., 210 str.

Zahvalan sam Tomislavu Dobutoviću, pastoru Baptističke Crkve u Sarajevu, što me pozvao na predstavljanje ove knjige u njego-

voj crkvi 9. lipnja. Iz toga se rodila autorova inicijativa za naš susret 17. lipnja 2016. i prijedlog da kao katolički teolog napišem prikaz njegove knjige koju s pravom naziva romanom. U knjizi je, naime, ispričano dvadesetak zasebnih zgoda koje on zove „pričama“, a sve su povezane s autorovim životom u skladnu cjelinu, u neke vrste autobiografski roman *Srcem do beskraja*.

Autor je rođen 1951. u Sarajevu, u obitelji uvjerenih komunisti. Roditelji su ga u djetinjstvu i mladosti držali daleko od svakog utjecaja religije i Crkve. U Sarajevu je završio srednju školu te ekonomski fakultet, magistrirao u Beogradu, doktorirao u Sarajevu s temom „Vanjske migracije i razvoj Jugoslavije“ te radio na Ekonomskom institutu u Sarajevu proučavajući masovne migracije jugoslavenskih radnika u inozemstvo, s posebnom pažnjom na socijalnoj i ljudskoj dimenziji. Ujesen 1989. odselio je s obitelji u Nizozemsku na postdoktorski studij, nastavljajući i tamo istraživati socijalni položaj doseljenika i migranata u Europi. Od 2005. do 2012. radio je u Eurofoundu, jednoj od EU institucija u Dublinu. Sada živi s obitelji u Amsterdamu.

Knjiga je niz romansiranih zgoda o autorovu dugom traganju za smislom života, o njegovu putovanju u duhovnost. To je iskreno svjedočanstvo nekoć tvrdokornog ateista, osobe ma-